

Mâturîdî'ye Göre Muhkem ve Müteşâbih Ayetler

-İnsanın Tabîî Yapısı ve Aklî Yeterliliği
Bağlamında Bir Değerlendirme-

Galip TÜRCAN*

Atıf/©: Türcan, Galip (2010). Mâturîdî'ye Göre Muhkem ve Müteşâbih Ayetler, Mîlel ve Nihal, 7 (2), 277-294.

Özet: Muhkem-müteşâbih tartışması ilk dönemlerden itibaren bütün kelimacıları meşgul etmiştir. Ancak kelimâ nitelikli yazılar ya da kelim kitapları muhkem-müteşâbih tartışmasını doğrudan kuramsal yanı ile ele almayı denememişlerdir. Çünkü konu daha ziyade usûl tartışmaları içerisinde düşünülmüştür ve bu şekli ile usûl kitaplarına terk edilmiştir. Mâturîdî (ö. 333/944) ise bahsi geçen tartışmayı Kitabu't-Tevhîd'de kendine özgü bir yaklaşımla kelim tartışmalarının arasında ele almıştır. Muhkem-müteşâbihin ortaya çıkma nedeni başta olmak üzere muhkem-müteşâbihin anlaşılması önündeki güçlükleri insanın tabîî ve aklî nitelikleri üzerinden değerlendiren Mâturîdî, aynı zamanda insanın tabîî ve aklî nitelikleri arasında ilgi çekici karşılaştırmalar da yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhkem-Müteşâbih, Mâturîdî, Kelim, Tabiat, Akıl..

Muhkem ve müteşâbih ayetler üzerindeki tartışmalar kaynağını Kur'an'dan almaktadır. Nitekim Kur'an bazı ayetlerinin muhkem bazı ayetlerinin de müteşâbih olduğunu Al-i İmran Suresi'nin 7. ayetinde açıkça ifade etmektedir: "Sana Kitâb'ı indiren O'dur. O Kitâb'ta bir kısım ayetler -ki bunlar Kitâb'ın anasıdır- muhkem, diğer bir kısım ayetler de müteşâbihtir. Kalplerinde bozukluk olan-

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelim Anabilim Dalı [galipturcan@gmail.com].

lar, fitne ve (kendi yaklaşımlarını destekleyen) te'vil isteyerek, Kitâb'ın müteşâbihlerinin peşine düşerler. Halbuki, onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşenler 'ona inandık, hepsi Rabb'imizin katındandır' derler. Ancak akıl sahipleri düşünür." Ayetin bildirdiğine göre muhkem ayetler, Kur'an'ın temelini oluşturmaktadır. Yine ayetin son kısmında yer alan uyarı müteşâbih ayetler üzerinde yürüyecek olan te'vilin yani anlama faaliyetinin sınırlandırıldığını göstermektedir. Müteşâbihin te'vili için çaba sarf edenler, sadece Allah'ın bilgisi dahilinde bulunan bir şeyi kavramaya çalışıyor olabilirler. Bu tespit önemli bir tartışmanın konusudur. Ayetteki *ve'r-râsihûn fi'l-ilm (ilimde derinleşenler)* ibaresinde geçen *vav* harfinin gramatik konumu tartışmanın eksenini oluşturmaktadır. Bu *vav* harfi atıf olarak değerlendirilirse müteşâbih ayetlerin te'vilini Allah ile birlikte ilimde derinleşen ilim adamları da bilecektir. Ancak ilgili *vav* harfi isti'nafiyeye olarak değerlendirilirse o takdirde müteşâbihin te'vilini ancak Allah bilir ve ilimde derinleşenler de 'ona inandık, hepsi Rabb'imizin katındandır' derler, böylece ilimde derinleşenler de dahil Allah'ın dışında hiçbir varlığın müteşâbih ayetlerin te'vilini bilmediği ortaya çıkmış olacaktır.¹

Muhkem kelimesi Arapçada *engel olmak* anlamına gelmektedir. Ancak burada *adl, ilim, hilm ve ıslah için engel olmak* söz konusudur. Muhkem kelimesi, *binâ muhkem* ifadesinden alınmadır. Bu kullanım bize binanın sağlam olduğunu yani yıkılmasından emin olduğunu göstermektedir.² Curcânî (ö. 816/1413), muhkemin terim anlamını "murâdın, tebdil, tağyir, tahsis, te'vil ve nesh-

¹ İlgili tartışmalar için bkz. el-Firûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut (tarihsiz), 34; İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah, *Kitabu'l-Mesâhif*, Tahkik: Arthur Jeffery, E. J. Brill, Leiden 1937, 59; İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetu'l-İslamî li't-Tibâa ve'n-Neşr, Beyrut 1964/1984, I, 354; es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Bâkallânî'nin *İcâzu'l-Kur'an*'ı ile birlikte, I-II, el-Mektebetu's-Sekâfiyye, Beyrut 1975, II, 3-4.

² el-Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, I-VIII, Tahkik: Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Samerrâî, Muessesetu'l-A'lemî, Beyrut 1998/1408, III, 66; er-Râğîb el-İsfehânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Tahkik: Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1997/1418, 248.

ten uzak, sağlam olarak anlaşıldığı nas" diye belirlemektedir.³ Müteşâbih ise biri diğerine benzemek anlamındaki *şibh*, *şebih* kökünden gelmektedir. Arapçada *el-muşbihât mine'l-umûr* ifadesi *el-muşkilât* yani zorluklar anlamına gelmektedir.⁴ Müteşâbih terim olarak ele alınırsa "Kur'an'da nassın tefsirinin bir başka nasla lafız ve mana bakımından benzeşmesi"⁵ diye anlaşılabilir.

Müteşâbih ayetler üzerindeki tartışmaların ilk dönemlerden itibaren mevcut olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Çünkü muhkem ve müteşâbih ayetlere ilişkin tartışma Hz. Peygamber ve sahabe döneminde yaşanmamış olsa az önce zikri geçen ayette ifade edilen tespitler ve tartışmanın sınırlanmasına ilişkin vurgu Kur'an düzeyinde ele alınmazdı. Onun ötesinde Hz. Aişe sahabe-nin ilgili konudaki tutumunu gösterecek nitelikte müteşâbih ayetlerin te'vilini soruşturan kimselerden uzak durulması gerektiğini ifade etmektedir.⁶ Hz. Aişe'nin bu tavrı bir yana Hz. Ömer, sahabe içinde müteşâbih ayetlerin te'vilini en şiddetli şekilde reddeden ve bu te'vil ile ilgilenenleri toplumdan dışlayan kimsedir.⁷ Ayrıca müteşâbih ayetleri te'vil etmek isteyen kimselerin ileride daha da çoğalacağını öngören Hz. Ömer, bunun için önemli sayılabilecek bir tavsiyede de bulunmuş ve müteşâbih ayetlerin te'vili ile uğraşan kimselere Hz. Peygamber'in Sünnet'i ile karşılık vermek gerektiğini, dini en iyi bilen kimselerin Sünnet ehli olduğunu ifade etmiştir.⁸

Sonraki dönemlerde Hz. Ömer'in işaret ettiği gelişmeler Müslümanlar tarafından yaşanmış ve itikadî ayrışmalar muhkem-müteşâbih ayet tespitine ilişkin farklı yaklaşımlar üzerinden ger-

³ el-Curcânî, es-Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, (Mısır) 1938/1357, 181-182.

⁴ el-Ferâhîdî, III, 404.

⁵ er-Râğîb el-İsfehânî, *Mufredât*, 249.

⁶ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuhâ* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412, *Tefsîr, Sûre 3*; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 4.

⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 4.

⁸ ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh Abdurrahman b. el-Fadl, *es-Sunen, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuhâ* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412, *Mukaddime*, 19; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 4.

çekleşmiştir. Bütün itikadî mezhepler kendi temel yaklaşımlarını Kur'an'ın desteklediği iddiası ile ortaya çıkmış ve bu bağlamda mezhebî tutumlarını dayandırdıkları ayetlerin muhkem olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁹ Bu tavır önemli ölçüde müteşâbihin istismar edilmesini beraberinde getirmiştir. Şu halde şöyle bir soru sorulabilir: Kur'an'da yer alan muhkem ve müteşâbih ayetler hangi gayeye matuf olarak indirilmiştir? Yani bunun yararı nedir? Mâtürîdî (ö. 333/944) hem muhkem-müteşâbihin Kur'an'da niçin var olduğunu, bunun yararını hem de muhkem-müteşâbih üzerinde yaşanan tartışmaların nedenlerini ve hangi beşerî/olgusal temele bağlı olduğunu doğrudan insanın varlığına, onun tabî ve akli niteliklerine bağlı olarak açıklamaktadır. Bu çalışma Mâtürîdî'nin ilgili yaklaşımını onun en önemli eseri olan *Kitabu't-Tevhîd* üzerinden değerlendirecektir.

Mâtürîdî, muhkem-müteşâbih konusunu ele alırken belki sistemci bir yaklaşımla hareket ederek teosantrik bir bakış denemiş, Allah'ın mutlak ilmi, iradesi, kudreti ve hikmetinden söz etmiş, Allah'ın varlığa iyilikte bulunduğunu, onlara lütuf ve ihsanlar bahşettiğini ifade etmiş, yine varlığı da kendi istediği şekilde yarattığını belirtmiştir. Tam da bu aşamada Enbiya Suresi'nin 23. ayetini konuya dahil eden Mâtürîdî, Allah'ın yaptığı hiçbir şeyden sorumlu olmadığını buna karşılık insanların sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Aslında Mâtürîdî, insanın temel bir niteliğini burada özellikle dile getirmiştir. Şu halde insan isabetli ve isabetsiz iş yapmaya elverişli bir yapıdadır. Bu, insan cinsinin en ayrılmaz niteliğidir. İnsana ilişkin ne tür konuşma yapılacaksa ya da ekserinde insanın yer aldığı ne tür yorumlar gündeme gelecekse bu gerçekliğin gözden uzak tutulmaması gerektiği yine Mâtürîdî tarafından öne sürülmüştür.¹⁰ İnsan, varlığındaki eksikliği fark edince yanlış tavırları nedeniyle sorguya çekileceğini ya da sonrasında cezalandırılabileceğini bilmek suretiyle doğru davranışlara yönelmek, kötülüklerden uzak durmak ve hikmete yakınlaşmak arzusu

⁹ el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitabu't-Tevhîd*, Tahkik: Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İSAM, Ankara 2003, 283-284.

¹⁰ el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 351.

ile hareket edecektir. Ancak Mâturîdî, burada da yine sistemi gereği insan tanımına güçlü şekilde atıfta bulunmaktadır. Belki de mu'tezilî yaklaşımlara karşı istem dışı gerçekleşen bir refleksle insan davranışlarının Allah rızasına uygun şekle dönüşmesini Allah'ın lütfuna ve keremine bağlayan Mâturîdî, kendi başına terk edilirse insanın doğruyu bulmak konusunda başarılı olamayacağını dile getirmektedir. İnsanın tercihlerini, doğruyu tespite elverişli kılacak olan da yine Allah'tır. Yine insanın kalbi de tevhid ile nurlanmalıdır. Çünkü bu da insanın gücü dahilinde değildir.¹¹

Muhkem-müteşâbih konusundaki temel görüşüne ulaşmak isteyen Mâturîdî, dolaylı olduğu söylenebilecek bir tutumu benimseyerek insana ilişkin ve kendi sistemi içerisinde son derece belirleyici nitelikte yer alan bir takım tespitleri öncelikle ele almaktadır. Söz konusu tespitlerden sonra kendisini muhkem-müteşâbihin tanımına kavuşturacak ve o tanımı anlamlı kılacak zemine doğru ilerleyen Mâturîdî, burada dinin ve kelamın temel iddiaları ile insanın psikolojik gerçekliğine ilişkin yaklaşımlarını birlikte ve birbirini destekleyici bir düzen içerisinde değerlendirmektedir.

İnsanın mükellef oluşu ile konuya giriş yapan Mâturîdî, yine insanın yaratılmış olduğunu ayrıca ve özellikle zikretmektedir. Ancak Allah'ın insanı yaratması yalnızca ilahî kudretin insan varlığını görünürde eşsiz kılmasının ötesinde güçlü ve etkili bir tavırla müdahale etmesi anlamına gelmektedir. Çünkü Allah'ın yarattığı insan iyi ve kötü arasında temyiz etme yeteneğini barındırmaktadır. Mâturîdî'nin vurgusunu takip edecek olursak bu temyiz yeteneği insanın yaratılışına dahildir. İnsan ilgili yeteneğini kendisi geliştirmemiş, bu yetenek doğrudan Allah tarafından ona verilmiştir. Mâturîdî tercihinde mu'tezilî iddiaları belli ölçüde göz önünde bulundurmaktadır. Mu'tezile, insanı daha ziyade kendi iradesi ve kabiliyetleri ile var olan mutlak bir gerçeklik olarak öne çıkarmaktadır.¹² Buna karşın o, insanı Allah'ın yaratması, vergisi ve nimeti

¹¹ el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 351.

¹² Bkz. el-Kâdî Abdulcebbar, Ahmed el-Hemedânî, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Tahkik: Abdulkerim Osman, Mektebetu Vehbe, Kahire 1965/1384, 323 vd.; Yeprem, M. Said, *İrade Hürriyeti ve İmâm Mâturîdî*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1980, 181 vd.

ile ortaya çıkan bir varlık düzeyinde takdim etmektedir. Bahsi geçen tespitlerden sonra insanın aklî yeteneklerinden ve yeterliliklerinden söz eden Mâtûrîdî, az önce zikredilen yaratma eksenli güçlü tespitinin hemen ardından akla ilişkin vurgusu ile insan tanımını belirginleştirmektedir.¹³

Mâtûrîdî, insanın aklî yeteneğinin boyutları üzerinde durduğu gibi ilgili yeteneğin temel eğilimi hakkında da belli bir fikrin sahibi olduğunu bize göstermektedir. Buna göre insan akli, yerilen ve övülen tavırları olduğu gibi algılaya yeterliliğindedir. Ancak söz konusu akıl, iyiyi belirlemeye daha yatkındır. Çünkü Allah tam da Mâtûrîdî'nin ifadeleri ile 'insanların zihninde kabîhi (çirkin) hasene (güzel) ve yerilen tavırları övülen tavırlara tercih etmelerini zorlaştırmıştır.'¹⁴ Burada Mâtûrîdî, insana bakışını da belli ölçüde bize göstermektedir. Yani insan olumlu bir ilahî müdahalenin ve iyiliğin konusudur. Mu'tezile ve benzerlerinin dolaylı bir şekilde de olsa, dile getirdiği üzere insan, sırf kendi kabiliyetleri ile var değildir. Ayrıca bahsedilen iyiliğin konusu olan insanın akli da kendi müdahaleleriyle farklılaşmadıkça insanın lehine kararlar alacak yapıdadır. Mâtûrîdî'ye göre insanın yapısına verilen katkı, terkip şekli ve bu anlamda insana kazandırılan iyilikler (ikram) nedeniyle Allah, onu bir işi diğerine tercih etmeye davet etmektedir.¹⁵ Allah bir takım şeyleri de insan aklına çirkin göstermektedir. Yine insanın bu yapısı gereği "Allah insanın bulunduğu alanda sakınılacak zarar ve umulacak faydaya ilişkin her şeyi korkulan ve arzu edilen sonuçlar için bir bilgi kılmıştır."¹⁶ Öyle ki, "Allah, insanları bazı şeylerden nefret eden ve bazı şeylere de meyleden tabiatlar üzerinde yaratmıştır. Aynı zamanda onların akıllarına, tabiatlarının nefret ettiği bazı şeyleri, güzel sonuçları nedeniyle güzel göstermiş yine tabiatlarının meylettği şeyleri kötü sonuçları nedeniyle kötü göstermiştir."¹⁷ Böylece Allah insanları, güzel sonuçları nedeniyle istemedikleri (mekruh) şeylere tahammül eder

¹³ el-Mâtûrîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 351.

¹⁴ el-Mâtûrîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 351.

¹⁵ el-Mâtûrîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 351.

¹⁶ el-Mâtûrîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 352.

¹⁷ el-Mâtûrîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 352.

ve tabiatlarını baskı altına alır hale getirmiştir.¹⁸ Buraya kadar, insanın yaratılışı, tabiatı, Allah'ın insana yerleştirmiş olduğu algılama şekli ve davranış modeli üzerinde duran Mâturîdî, muhkem ve müteşâbih konusuna girmeden önce insanın aklî yeteneklerini tam anlamıyla tanımlayan ve onu her şekilde sorumlu kılmaya çalışan bir yaklaşımı belirgin şekilde dile getirmektedir.

İnsanların akılla karar verebilme yeteneğini kabul ettikten sonra Mâturîdî, Allah'ın onları imtihan ettiğini ve onların güzel davranışları tercih etme ve kötü davranışlardan da sakınma yetenekleri nedeniyle onları güzel davranışlara ve yüce ahlaka teşvik ettiğini ifade etmektedir. Mâturîdî bundan sonra muhkem-müteşâbihin neden var olduğunu da olgusal temelli bir tespitle açıklamaktadır. Buna göre insanların imtihan edildiği konular zor ve kolay, düz (sehl) ve güç (sa'b) diye ikiye ayrılmaktadır.¹⁹

Mâturîdî, müteşâbih tanımına zemin olsun diye geliştirdiği yaklaşımlarını ifade ederken sebeplerden söz etmektedir. Allah sebepler halk etmiştir ve o sebeplere tutunmak suretiyle insanlar bir asla yani bir temele kavuşabilecektir. Söz konusu asıl ile insan farklılaşacak, bütün derecelere ve her bir fazilete ulaşma imkanı yakalayabilecektir. Mâturîdî sebeplere sarılma yoluyla ulaşılacak aslın ilim olduğunu ifade etmektedir. Ancak Mâturîdî, ilmin de iki vecih üzerinde gerçekleştiğini bize bildirmektedir. İki vecihten biri *ez-zahir/el-beyyin* yani açık diğeri de *el-hafi/el-mestûr* yani gizli olandır. Bunun niye böyle olduğunu yani ilmin niye açık ve gizli şekilde gerçekleştiğini de Mâturîdî açıklamaktadır. Ona göre bunun nedeni, çalışmalarına ve tabiatların/nefislerin nefret ettiği şeylere tahammül etmelerine bağlı olarak akıl sahipleri arasındaki üstünlüğün ortaya çıkmasıdır.²⁰ Böylece ilmin neden gizli ve açık olduğunu tanımlayan Mâturîdî, ilmin elde edilmesi için gerekli olan yolları da yine kendi yaklaşımına göre belirlemektedir. Şu halde ilme yine iki yoldan ulaşılabacaktır. Bu iki yoldan ilki *ıyandır*. Yani duyu bilgisidir. İlmin sebepleri söz konusu edildiğinde ıyan

¹⁸ el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 352.

¹⁹ el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 352.

²⁰ el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 352.

Mâturîdî'ye göre en özel bilgi nedenidir. Çünkü ıyan, objektif bilgiye ulaşmanın en doğru yoludur ve yine ıyana cehlin karışması söz konusu değildir. Bunun böyle olması da Mâturîdî için önemlidir. Çünkü ıyana cehlin karışmaması, ıyanı yani duyu bilgisini, ilmin kapalı ve değişmez olan ulaşılamaz kısmı için bir zemin yapacaktır. Bilginin ikinci sebebi ise *sem*'dir. *Sem*'in sağlaması da duyular yoluyla gerçekleşecektir. Yani Mâturîdî'ye göre *semi*'in doğruluğu (sıdk-kızb) duyuların delaleti ve belirleyiciliği ile bilebilecektir.²¹

Muhkem ve müteşâbihe ilişkin bu kadar geniş bir hazırlıktan sonra Mâturîdî, *semi* muhkem-müteşâbih, müfesser-mübhem diye temelde ikiye ayırmaktadır. Bunun böyle olmasının nedeni bilgilerin sonuna ilişkin sınırın belirlenmesidir. Böylece yorum yapmamızın ve yorum yapmaktan kaçınmamızın gerekli olduğu yerler ortaya çıkacaktır. Söz konusu durum, *semi*'in niçin muhkem ve müteşâbihe ayrıldığını ayrıca ifade etmektedir. Yani *semi* ile gelen muhkem ve müteşâbih naslar ilgili nitelikleri ile insana, ulûhiyete ilişkin konuları kavraması bakımından yardımcı olmaktadır.²²

Mâturîdî'nin yukarıdaki ifadeleri Al-i İmran Suresi'nin 7. ayetine işaret etmektedir. Çalışmanın başında da dile getirildiği üzere bu ayet, muhkem ve müteşâbihi tanımladığı gibi muhkem-müteşâbih konusunda takınılması gereken tavrı da ayrıca bize haber vermektedir. Burada bahsedilen tavrın altı çizilmelidir. Çünkü ayet, müteşâbih ayetleri te'vil etmek isteyen kimselerin kalplerinde bozukluk olduğunu ve *fitne* aradıklarını ifade etmektedir. Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*'de 'fitne istemeyi' küfür diye açıklayanların da bulunduğunu dile getirmektedir. Ancak yine aynı yerde zikredildiğine göre ilgili fitne ifadesinin *mihne/imtihan/deneme* anlamı da mevcuttur. O fitne ile Müslümanlar imtihan edilip denenmektedir.²³ Demek oluyor ki, Müslüman toplum müteşâbihin peşine takılmaktan geri durmalıdır. Müteşâbihi

²¹ el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 352.

²² el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 352.

²³ el-Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, I-V, Tahkik: Fatma Yusuf el-Haymî, Muesse-setu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2004/1425, I, 248.

Allah'tan başka, ilimde derinleşen kimselerin bilip bilemeyeceği tartışmasına da değinen Mâturîdî bu konuda kesin bir yargıdan kaçınarak bir tercih belirtmemektedir.²⁴ Fakat Mâturîdî, yukarıdaki ayetin tefsirini takip eden kısımda müteşâbihin indirilmiş olmasındaki hikmet üzerinde durmaktadır. Ayrıca o, az önce dile getirdiğimiz temel tartışmaya atıf yapmak suretiyle, şayet diyor, müteşâbih bilinebilecekse iki ihtimal söz konusudur. Buna göre öncelikle alimin alim olmayana üstünlüğünün ortaya çıkması muhtemel olabilir. İkinci olarak insanlarda müteşâbihteki muradın talebi var kılınp, oradaki murada ilişkin bir imtihan ihtimali söz konusu olabilir. Şayet müteşâbihi Allah'ın dışında başka kimsenin bilemeyeceği benimsenirse o takdirde de müteşâbih hakkında yorum yapmama (vakf) bir imtihan olarak değerlendirilir. Mâturîdî bu yorumu daha temelli bir şeye isnad etmek istemektedir ve dünyanın imtihan dünyası olduğunu hatırlatmaktadır. Bu nedenle Allah, kullarını çeşitli şekillerde imtihan etmektedir.²⁵ Mâturîdî *Te'vîlâtu Ehli's-Sunne'* de dile getirdiği bir yaklaşıma *Kitabu't-Tevhîd'* de de yer vermektedir. O, mübhemin müfessere, müteşâbihin de muhkeme hamlinden söz etmektedir. Öyle olunca bilinmesi gerekli olan şeyler ve yoruma dalmamak suretiyle imtihan ehlinin ihtiyaç duyacağı şeyler ortaya çıkmış olacaktır. Mâturîdî'nin devam eden açıklamalarına baktığımızda görürüz ki, müteşâbih naslarda yer alan şeylerin hakikatini kavrama isteğinden uzak durmak yani tevakkuf da son derece önemlidir. Şu halde tevakkufun bir imtihan olduğu da ortadadır. Allah'ın imtihanı iki şekilde gerçekleşmektedir. Birinde araştırmaksızın doğrudan teslim ile imtihan edilen insan, diğerinde araştırmak suretiyle imtihan edilmektedir. Kula düşen şey, her şekilde itaat etmektir.²⁶ Allah'ın Kitâb'ı bu iki durumu (muhkem-müteşâbih) da içermektedir. Allah'ın Kitâb'ını benimseyenler bu iki durumu Kitâb'ta gördüklerinde o Kitâb'ın Allah katından geldiği konusunda gerçek bir kanaate sahip olmuş olurlar. Onlar artık Kur'an'dan ayrılmanın, yüz çevirmenin mümkün olmadığını dile getirirler. Kur'an'a tutunan felah bulup kurtu-

²⁴ el-Mâturîdî, *Te'vîlâtu Ehli's-Sunne*, I, 248.

²⁵ el-Mâturîdî, *Te'vîlâtu Ehli's-Sunne*, I, 248.

²⁶ el-Mâturîdî, *Te'vîlâtu Ehli's-Sunne*, I, 353.

luşa erecek, ondan yüz çeviren de sapacak ve hüsrana uğrayacaktır. Mâturîdî bundan sonra Müslüman itikadî fırkaların ortak olduğu ve yaşadığı bir olgusal gerçekliğe işaret etmektedir. Buna göre Müslüman fırkalar muhkem ve müteşâbih ayetler konusunda şeklen benzer bir tutum içerisine girmişlerdir. Sözü ettiğimiz fırkalardan her biri muhkem ayetlerin tespitinde kendinin isabet ettiğini iddia etmiş ve bu tavrında ısrar etmiştir. Yine söz konusu itikadî fırkanın taraftarları, ilgili muhkem ayet tespitine katılmayan ve kendilerinin itikadî tutumlarını belirlemek için başka ayetleri muhkem olarak değerlendiren fırkaların yaklaşımlarına ilişkin ya tevakkuf etmişler ya da o yaklaşımların kendi doğru tutumlarına hamledilmesi ve ona göre anlaşılması gerektiğini iddia etmişlerdir. Mâturîdî'nin ilgili tespiti Kur'an üzerinde yaşanan itikadî ayrışmayı ve bunun mezhebî/ideolojik nedenlerini vermesi bakımından da dikkat çekicidir. Nitekim Mâturîdî açık ifadelerle bu çatışmanın mahiyetini ayrıca dile getirmektedir. Şu halde mezhepler itikadî tercihlerinin inşai sırasında muhkem ve müteşâbih ayet ayrımını önemsemişler, büyük ölçüde mezheplerinin dayandığı ayetlerin muhkem olduğunu iddia etmişler ve kendi te'vil iddiaları ile uyuşmayan ayetlerin de müteşâbih olduğunu öne sürerek o ayetleri muhkeme göre anlama zorunluluklarının bulunduğunu dile getirmişlerdir. Müteşâbihin belirlenip muhkeme göre yorumlanması zorunluluğu hem mezhebî bakımdan, hem de Kur'an'da ihtilafın bulunmaması bakımından böyledir. Çünkü Kur'an çelişik ayetler barındırmamaktadır. Yani muhkem ve müteşâbih ayetler hakkında tutarsız yorumlar ya da muhkem ayetlere ilişkin isabetsiz tespitler, insanları, Kur'an'da çelişki olduğu vehmine sevk etmiş olacaktır. Oysaki Kur'an, ilk elden kendinde ihtilafın olmadığını dile getirmektedir. "Şayet Allah'ın dışında birinin katından olsaydı onda pek çok ihtilaf bulunurdu"²⁷ ayeti bunu açıkça ifade etmektedir. Şu halde ayetler arasında uyumsuzluğun varlığını ima edecek müşkil durumların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu durumun bilinmesine ilişkin Kur'an'dan delil getiren Mâturîdî ilave olarak akli bir temellendirmeye de gitmektedir. Ona göre akli

olarak delilleri birbiriyle çatışan kimsenin sefehinden ve cehlinden söz etmek gerekir. Yani kendi delilleri çatışan kimse sefih ve cahildir. Öyleyse Allah'ın delilleri ya da ayetleri arasında böyle bir çatışmadan söz edilemeyecektir. Şu halde muhkem ve müteşâbih ayetler birbirini yanlışlar şekilde Kur'an'da yer almamaktadır. Bunun böyle olduğunu yine Kur'an mü'minler arasındaki tartışmaların Kur'an'a başvurulmak suretiyle çözülmesini emrederek ve Kur'an'da var olanlara ittiba edilmesi gerektiğini²⁸ vurgulayarak dile getirmektedir.²⁹

Mâturîdî, muhkem ayetlerin anlaşılması konusunda yaşanan isabetsiz tespitlerin gerekçelerine de kendince işaret etmektedir. Aslında Mâturîdî'nin dile getirdiği ve bizim az sonra zikredeceğimiz gerekçeler muhkem ayetlerin anlaşılmasında hem kişisel zaaf- ların hem de mezhebî sayılabilecek kimi tutumların engelleyici niteliğini öne çıkarmaktadır. Buna göre kişinin cevheri, lezzet ala- çağı şeye meylerse ya da kişi bazı alışkanlıklarına bağlı kalırsa, güvendiği bir kimseyi taklit eder, istekli davranmaz ve soruştur- mazsa muhkemi tespit etmekte başarılı olamaz. Ayrıca kişi aklına güvenir ve ilahî hikmeti aklının üstüne kurar, aklını nassa tabi kılmazsa devamında muhkem ayetler onun tarafından müteşâbih olarak algılanır. Diğer taraftan araştırmanın yetersizliği de bu ko- nudaki önemli bir engeldir.³⁰ Mâturîdî, muhkem ve müteşâbih konusunda yaşanan farklı anlamanın ya da itikadî mezheplerin muhkem ve müteşâbih konusunda yaşadıkları ayrışmanın neden- lerini bu şekilde belirlemektedir. Mâturîdî kendi dönemine göre ileri sayılabilecek açıklamalarla muhkem-müteşâbih tartışmasın- daki ayrılığın temel beşerî nedenlerini ve insana özgü motivasyon- larını bize bildirmeye ve yorumlamaya devam etmektedir. Onun yorumları önemli ölçüde insanın tabîi ve aklî yapısını esas almak- tadır. Mâturîdî, ilgili açıklamalarını geliştirirken konuyu ilk başa götüreceğini ve konunun aslından başlayacağını haber vermekte- dir. O, insanın yaratılışından ve üzerinde yaratılmış olduğu tabia-

²⁸ Nisa, 4/59.

²⁹ el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, I, 354.

³⁰ el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, I, 354.

tından söz etmektedir. Buna göre Allah, insanı mevcut lezzetlere meyleden bir tabiatta yaratmıştır. Aslında lezzetlere meyleden, insanın tabiatıdır. Bunu insandan ayıran Mâturîdî, tabiatın insanı kendi arkasından sürüklediğini dile getirmektedir. Ancak tabiat bununla da kalmaz ve lezzetleri sahibinin gözünde yani insanın gözünde olabildiğince çekici kılar. Ayrıca Mâturîdî ilk başta yaratılırken insana yüklenmiş arzu ve isteklerden (eş-şehevât) söz etmektedir. Bu arzu ve istekler tabiatın meyilli olduğu şeylerle ilişkilidir. Yine tabiat, insanın elem ve rahatsızlık hissedeceği şeylerden uzaklaşır. Mâturîdî daha sonra insanın tabiatı ve akli arasında kesin tanımlamalar içeren bir karşılaştırma yapmaktadır. Buna göre insanın tabiatı husun ve kubuh (tahsîn-takbîh) konusunda yani eşyadaki güzelliğin ve çirkinliğin tespitinde insan aklının düşmanlarından biri olarak kabul edilmelidir. Mâturîdî'nin buradaki tutumu alabildiğine güçlü ve esaslı bir yaklaşımı bize vermektedir. Devam eden açıklamalar aklın ve tabiatın güzel gördüğü şeyler arasındaki farklılığı göstermektedir. Aklın güzel ve çirkin gördüğü şeylerde değişme ve bir halden diğerine geçiş söz konusu değildir. Aklın mutlak belirleyiciliğini öne çıkaran bu açık tespit, Mâturîdî'nin kalamî tercihlerini göstermesi bakımından da oldukça ilgi çekicidir. Aynı açıklıkla insan tabiatının güzel ve çirkin gördüğü şeyleri değerlendiren Mâturîdî, tabiatın ilgili konudaki kararlarının değişebileceğini, halden hale dönüşebileceğini öne sürmektedir. Ona göre, riyazetle ve insan tabiatını alışık olduğu şeylerden engelleme yoluyla bu değişim ortaya çıkabilir. Yine hoşlanmadığı şeylerde insan tabiatının kabul edebileceği şekilde bir yönlendirme de sözü edilen değişimin gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır. Kuşların ve köpeklerin davranışları üzerinden bir örnekleme yapan Mâturîdî, esasen bu hayvanların tabiatları gereği insanların faydalarına olan şeyleri yapmaktan geri durduklarını ama yetenekli insanların doğru müdahaleleri ile yine bu hayvanların tabiatlarına uygun olan tavırlardan kaçınmaya ve tabiatlarına aykırı olan tavırlara da yatkın gibi davranmaya başladıklarını dile getirmektedir. Bundan sonra insan tabiatı üzerine konuşan Mâturîdî, adam öldürme ve hayvan kesme örneğini vermektedir.

İnsan, tabiatı gereği adam öldürmeyi ve hayvan kesmeyi reddederken sonradan bunlar kendisine kolay gelmektedir. Mâturîdî yine aklın kendi kelâmî yaklaşımındaki yerini belirleyecek nitelikte güçlü bir vurgu yapmaktadır. Buna göre akıl huccettir ama tabiatın meyli huccet değildir. Aklın huccet oluşunu ayrıca değerlendirmeye devam eden Mâturîdî, selim akıl sahibi olmayanlar, selim akıl sahipleri ile tabiat bakımından ortak olsalar bile Allah'ın yalnızca selim akla sahip olanları sorumlu kıldığını ve onlara güzel olduğunu akıllarının gösterdiği şeylere uymalarını emrettiğini ifade etmiştir. Bu, selim akıl sahiplerinin tabiatları tarafından güzel görülmesine de böyledir. Aynı şey akılların çirkin gördüğü şey için de geçerlidir. Yani aklın çirkin gördüğü şeyden kaçınmak gerekmektedir. Tabiatları aklın çirkin gördüğü şeyi benimsemiş olsa da bu böyledir. Aklın huccet oluşunu gerekçelendirmek isteyen Mâturîdî, aklın fonksiyonuna ilişkin bir tanımlamaya yer vermektedir. Akıl insana hakikati olduğu gibi göstermektedir. İnsan tabiatı (tab'u'l-cevher) hakikati bu şekilde gösteremeyecek yani açıklığa kavuşturamayacaktır. Mâturîdî, akıl ve tabiat arasındaki farkı her ikisinin vermiş olduğu bilgi ve bilgi alanı üzerinden de ele almaktadır. Ona göre insan tabiatı yalnızca şu an itibarıyla yaşanan şeyi kavrar ve anlayabilir. Halbuki akıl bundan farklı olarak hem şu an yaşanan şeyi ve hem de gayb olan şeyi bilir, kavrar. Tabiat için bunlar, tabiatın kerih gördüğü ve lezzet duyduğu duyular alemindeki gibi anlaşılır şekle dönüşür. Söz ve ibareleri de bu şekilde değerlendiren Mâturîdî'ye göre duyulduğu anda güzellik ve çirkinlik bakımından farklı algılanan söz ve ibareler gerçekte değişmezler. Konuyu belli ölçüde anlaşılır kılmaya çalışan Mâturîdî, tek bir ibarenin iki dil ile ifade edilebileceğini, bu dillerden birinin diğerine göre daha güçlü olabileceğini öne sürmektedir. Bir şey, bizzat iyi ya da hak ise tabir edenlerin farklılığına göre farklılaşmaz. Mâturîdî bu ifadelerini aklın konumunu daha da belirginleştirecek şekilde güçlendirmektedir. Ona göre eşyanın güzelliği yaratılıştaki tabiatı ile ya da güzel anlatımla takdir edilmez ve anlaşılmaz. Aksine eşyadaki güzellik yalnızca güzeli çirkin görmesi mümkün olmayan akıl ile takdir edilir. Mâturîdî'nin tespitine bakı-

İrfa akıl, her şeyin onunla düzenlenmesi, belirlenmesi gereken asıl kaynaktır. Bu da değişmesi düşünilemeyen ve cehlin yanlışlayamayacağı bir bilgi (el-ilm el-ıyân) gibidir ki, bu bilgi Mâtürîdî'ye göre her gizli ve örtülü yani kavranamayan şeyin dayanağıdır. Akıl konumu da bu şekildedir. Akıl ve onun gösterip işaret ettikleri, sonraki bütün işler için temel dayanaktır.³¹

Eşyadaki güzelliğin ve çirkinliğin tespitinde tabiatların akıllara aykırı olduğunu dile getiren Mâtürîdî bunun pek çok insan açısından problem oluşturduğunu öne sürmüş, akıl ve tabiatın gösterdiği şeyleri çoğu insanın kavramakta zorlandığını iddia etmiş, muhkemin onlara müteşâbih olarak, müteşâbihin de muhkem olarak görüldüğünü ve böylece her bir şeyin kavranması için yanlış yola girildiğini ifade etmiştir. Konuya ilişkin açıklamalarını bir dua ile sonlandıran Mâtürîdî, batılı hak suretinde hakkı da batıl suretinde görmekten Allah'a sığınmıştır.³²

Her ne kadar Mâtürîdî, yorumları ile muhkem ve müteşâbih ayet tespitinde insanların yaşadığı zorluğu ve ayrışma nedenlerini ele almış olsa bile kabul edilmelidir ki, Müslüman kelim kültüründe yaşanan ayrışma burada bütün olarak onun ilgi alanına girmektedir. Zaten klasik kelim yazılarında doğrudan muhkem ve müteşâbihe ilişkin bir bölümün ya da bir başlığın yer aldığına kimse şahit olmayacaktır. Konu bir usûl konusu olması hasebiyle daha ziyade usûl kitaplarına terk edilmiş mahiyettedir. Belki kelim tartışmaları gerçekleştirilirken bütünlüğü bu tür usûl tartışmalarıyla bozmak istemeyen kelimciler de muhkem-müteşâbihin kelim konuları içinde yer almasını uygun görmemiş olabilirler. Ancak özellikle *Kitabu't-Tevhîd*'e baktığımız da Mâtürîdî'nin böyle kaygılardan kendini belli ölçüde kurtardığını ifade etme imkanına sahip bulunmaktayız. Belki bu durum *Kitabu't-Tevhîd*'in bir bakıma taktırir usûlü ile kaleme alındığı gerçeğini de bize hatırlatabilir. Yani Mâtürîdî ders taktıriri yaparken öğrencileri bu dersleri kaleme almış olabilirler. Her ne şekilde olursa olsun Mâtürîdî'nin kitabı zaman zaman kelim konuları arasında diğer kelim kitaplarının yer ver-

³¹ el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 354-356.

³² el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 356.

mediği kimi tartışmalara da yer vermektedir. Nitekim Mâturîdî, ef'âlu'l-ibâd tartışması sırasında muhkem-müteşâbih konusunu araya girmiş ve asıl tartışmaya telif bir eserin genelde imkan tanımayacağı nitelikte ara vermiştir. Ayrıca Mâturîdî muhkem-müteşâbih tartışmasını belli ölçüde dinî terminolojinin dışına taşımış, öğrencilerinin veya okuyucularının zihnini geniş bir alana sevk etmiştir. Çünkü o, muhkem ve müteşâbih konusundaki tartışmaları insan tabiatının ve aklının değişmez işleyişine dayalı olarak ele almaktadır. Bu türlü ontolojik ve psikolojik yorumlar esasen muhkem ve müteşâbih tartışmasını aşacak ve Müslüman itikadî ayrışmasının ortaya çıkışını bile açıklayacak nitelikte güçlü ve etkindir. Nitekim biz Mâturîdî'nin kimi açıklamalarında Müslümanların Kur'an'a karşı nasıl bir tutum benimsediklerini ve Kur'an'ın otoritesini kendi itikadî tutumlarını destekleyecek nitelikte nasıl değerlendirdiklerini açıkça görmekteyiz.³³

Mâturîdî'nin muhkem ve müteşâbihe ilişkin açıklamaları ve kurgusu üzerine sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Allah varlığı kendi iradesiyle yaratmış, insanı da isabetli ya da isabetsiz iş yapmaya elverişli kılmıştır. Öte yandan insan yanlış davranışları neticesinde sorgulanacağını farkındadır. Bu nedenle o, kötülükten uzak durmak ve hikmetli davranmak zorunda kalacaktır. Kendine özgü tabiatı ve aklî yeterliliği ile varlık sahasında yer alan insan, övülen tutumları yerilen tutumlara tercih etme yeteneğini de barındırmaktadır. Ancak insanın tabiatı ve aklı arasında bir denge ve belki daha önemlisi bir çekişmeden söz etmek de gerekmektedir. İnsan, tabiatı nedeniyle bazı şeylere meyleder bazı şeylerden de nefret edip uzaklaşır. Ancak o bu tabiata bütünüyle mahkum değildir. Çünkü akıl tabiatın meylettği bazı şeyleri kötü sonuçları nedeniyle kötü, nefret ettiği şeyleri de güzel sonuçları nedeniyle güzel görebilir. Şu halde insanın aklî yeterlilikleri söz konusudur ve insan, bu yeterlilikleri nedeniyle üstün ahlakî tutumlara sevk edilebilecektir.

³³ el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 353.

Dünya bir imtihan dünyasıdır. Burada yer alan ve buna elverişli kılınan insan zor ve kolay olmak üzere iki şekilde imtihan edilecektir. Burada insanın tutunacağı en önemli argüman ilimdir. İnsanlar arasındaki üstünlük ilim yoluyla ortaya çıkacaktır. Her türlü üstünlüğün dayandığı bir asıl olan ilim, açık ve gizli olmak üzere iki şekilde mevcuttur. Açık ve gizli ilim de ıyan/duyu bilgisi ve sem' diye ikiye ayrılmış, sem' ise muhkem ve müteşâbih diye yine ikiye ayrılmıştır. Muhkem ve Müteşâbih ayetler ile insan, ulûhiyete ilişkin konuları kavrama yeteneğine kavuşacaktır. Dünya bir imtihan dünyası olduğuna göre müteşâbih ayetler insanlar tarafından bilinse de bilinmese de bir imtihan konusudur. Kur'an'da çelişik ayetler bulunmadığına göre her mezhep kendi prensiplerini üzerine bina ettiği ayetleri muhkem, bu muhkem ayetler esas alınarak anlaşılacak ayetleri de müteşâbih addetmektedir. Diğer mezheplerin bu konudaki tespitleri de önemli ölçüde tartışmalı kabul edilecektir.

Muhkem ayetlerin tespitinde yaşanan isabetsiz tercihlerde insan tabiatından kaynaklanan zaafı ve mezhebî nitelikli tutucu tavırlar önemli ölçüde belirleyicidir. Bu her iki etken de araştırmanın ve doğru anlamının önündeki ciddi engellerdir. Esasen insan tabiatı beraberinde güçlü arzu ve istekleri barındırmaktadır. İlgili yapı aklın kendi başına karar verme sürecini de etkilemektedir. Akıl, insana hakikati tek başına gösterebilme yeteneği bulunduğu için huccettir. Bu anlamda tabiatın huccet olduğu öne sürülemeyecektir. Tabiat ve aklın çatışması eşyadaki güzellik ve çirkinliğin tam olarak kavranmasının önüne geçmektedir. Sözü edilen durum muhkem ve müteşâbih ayetlerin tespitinde ve müteşâbih ayetlerin yorumlanmasında da geçerli bir olgudur. Bunun güç bir süreç olduğunu dile getiren Mâtürîdî, muhkem-müteşâbihe ilişkin doğru tespit için ancak ilahî inayet ile mümkün olabileceğini düşünmektedir.

Muhkem-müteşâbih üzerinde sonradan yaşanan ve daha ziyade usûlü ilgilendirilen tartışmalar bir yana Mâtürîdî bir kelamcı olarak insanın tabiatı, akli ve bilgi alanı arasında denge arayan bir

yaklaşım la bu konuyu ele almış, insanın yaratılış gayesini de içeren temel tespitler dahil olmak üzere bir çerçeve bakış belirlemiş, muhkem-müteşâbihin varlığı ile insanın bu dünyadaki bulunuşunu doğrudan ilişkilendirmiş, ortaya çıkan itikadî ayrışmaları Kur'an üzerindeki tartışmalara ve bir anlamda muhkem ve müteşâbihe bağlamıştır. Şu halde Mâturîdî muhkem ve müteşâbih hakkında geliştirdiği tutum ile insanların ve Müslüman dünyanın ilk dönemlerden itibaren yaşadığı ve bu gün de devam eden dinî/itikadî farklılaşmanın insanî gerekçelerini yine doğrudan insanın tabii ve aklî yapısına atıf yaparak açıklamaktadır. Mâturîdî, muhkem-müteşâbih başta olmak üzere yaşanan itikadî ayrılıklar konusunda bu tür bir gerekçelendirme yapmak suretiyle aslında birçok kelamcının denemediği bir şeyi denemiş, tarih boyunca Müslümanların Kur'an'ı anlama bakımından yaşadığı ayrışmayı olabildiğince esaslı şekilde dile getirmiştir. Bu, Mâturîdî'nin ilgili konudaki farkını ortaya çıkaran güçlü bir yaklaşımdır.

Kaynakça

- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuhâ* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412.
- el-Curcânî, es-Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (ö. 816/1413), *et-Ta'rîfât, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, (Mısır) 1938/1357.*
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh Abdurrahman b. el-Fadl (ö. 255/869), *es-Sunen, Mevsûatu's-Sünne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuhâ* içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412.
- el-Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed (ö. 175/791), *Kitabu'l-Ayn, I-VIII, Tahkik: Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Samerrâî, Muessese-tu'l-A'lemî, Beyrut 1998/1408.*
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub (ö. 816/1413), *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs, Dâru'l-Fikr, Beyrut (tarihsiz).*
- İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullâh (ö. 316/928), *Kitabu'l-Mesâhif, Tahkik: Arthur Jeffery, E. J. Brill, Leiden 1937.*
- İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman (ö. 597/1200), *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, el-Mektebetu'l-İslâmî li't-Tibâa ve'n-Neşr, Beyrut 1964/1984.*

- el-Kâdî Abdulcebbâr, Ahmed el-Hemedânî (ö. 415/1024), *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Tahkik: Abdulkерim Osman, Mektebetu Vehbe, Kahire 1965/1384.
- el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed (ö. 333/944), *Kitabu't-Tevhîd*, Tahkik: Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İSAM, Ankara 2003.
-*Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, I-V, Tahkik: Fatıma Yusuf el-Haymî, Muesesetu'r-Risâle Nâşîrûn, Beyrut 2004/1425.
- er-Râğîb el-İsfehânî (ö. 602/1108), *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Tahkik: Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1997/1418.
- es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Bâkîllânî'nin *İcâzu'l-Kur'an'ı* ile birlikte, I-II, el-Mektebetu's-Sekâfiyye, Beyrut 1975.
- Türcan, Galip, *Kelamda Kaynaklık Niteliđi Bakımından Kitap*, Azizandaç Yayınları, Ankara 2007.
- Yeprem, M. Saim, *İrade Hürriyeti ve İmâm Mâturîdî*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1980.

Abu Mansur al-Maturidi's Approach
to Muhkam and Mutashabih Ayahs
-An Assesment in The Context of Human Nature
and Human Intellectual Competence-

Citation/©: Türcan, Galip, (2010). Abu Mansur al-Maturidi's Approach to Muhkam and Mutashabih Ayahs, *Milel ve Nihal*, 7 (2), 277-294.

Abstract: The scholars of ilm al-kalam (Mutakallimun) have discussed muhkam-mutashabih since the earliest times. Muhkam-mutashabih issue wasn't directly analysed in its theoretical aspect in the articles related to kalam or books of ilm al-kalam, because usually this topic was regarded as a subject related to Usul. But, Maturidi (ö. 333/944) examined the issue of muhkam-mutashabih in *Kitab al-Tawhid* as a problem of kalam. So, that attempt of Maturidi is a distinctive approach to this topic in the ilm al-kalam. Maturidi analyses the obstacles to understanding muhkam-mutashabih and especially the reasons of emergent of muhkam-mutashabih problem on the basis of human natural and intellectual features. As well as, he compares between human natural and intellectual features in an interesting way.

Key Words: Muhkam-Mutashabih, Maturidi, Kalam, Nature, Mind..

